

Doğu Avrupa’da Kafatası Şekillendirme Geleneği ve Batı Hunları

Umut ÜREN*

Özet

“Kafatasına şekil verme” geleneği uygarlık tarihinin oldukça ilginç ve bir o kadar da eski uygulamalarından bir tanesidir. Tarih boyunca farklı kültürlerle mensup topluluklar tarafından benimsenen bu uygulama geniş bir coğrafi alana yayılma imkânı bulmuştur. Erken Avrasya göçebelerinin yaşam sahalarında açılan kurganlarda şekillendirilmiş kafataslı iskeletlerin bulunması, geleneğin bozkırlılar arasındaki mevcudiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Orta Asya’da İskit dönemine tarihlenen bu tür bulguların Sarmat çağında bir hayli arttığı görülmektedir. Tarihçilikte ‘Kavimler Göçü’ olarak adlandırılan hareketler paralelinde Doğu ve Orta Avrupa’ya sıçrayan bu geleneğin hızlı bir şekilde buralarda da yayıldığı anlaşılmaktadır. Pek çok bilim adamı, Macar sahası başta olmak üzere 4. ve 5. yüzyıllardan itibaren Doğu ve Orta Avrupa’da artış gösteren bu geleneğin taşıyıcısı olarak Hunları göstermiştir. Bu incelememizde uygulamaya dair açıklamalarda bulunarak, bu geleneğin bozkırlılarla, özellikle de Hunlarla, alakasını irdelemeye çalışacağız. İncelememizde Hunların harekât sahası dâhilinde açılan mezarlardan çıkarılan kafataslarına dair sayısal veriler sunularak bunlar hakkında öne sürülen fikirler tartışmaya açılacaktır. Konuya dair Batılı literatürde bir hayli yekûn oluşturan ve son yıllarda yeniden popülerlik kazanan konu, Hunların kültürel hayatı bakımından da önem arz etmektedir. Avrupa’da Hun hâkimiyetinin çözülmeye başlamasından itibaren şekillendirilmiş kafatası örnekleri azalmış ve ender rastlanan bulgular genel olarak kadın mezarlarında yoğunlaşmıştır. Bu durum ağırlıklı olarak kafatası şekillendirme

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, umuturen@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 02.10.2019; Makale kabul tarihi: 20.11.2019)

geleniğini Hunların soylu kadınları arasında aramamıza neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kafatası şekillendirme geleneği, Doğu Avrupa, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar.*

The Tradition of Artificial Cranial Deformation in Eastern Europe and the Western Huns

Abstract

The tradition of skull shaping is one of the most interesting and ancient practices in the history of civilization. This practice, which has been adopted by communities from different cultures, has had the opportunity throughout history to spread across a wide geographical area. The discovery of skeletons whose skulls had been artificially shaped in kurgans that had been opened in the habitats of early Eurasian nomads has led to questioning the existence of the tradition among the steppes. Such findings dating to the Scythian period in Central Asia are observed to have increased considerably during the Sarmat period. This tradition is understood to have rapidly spread to Eastern and Central Europe in parallel with the movements known as the 'Migration Period' in historiography. Many scientists have shown the Huns as the bearer of this tradition which had grown in Eastern and Central Europe in the 4th and 5th centuries, especially in the Hungarian area. In our study here, we will attempt to examine the practice's relation to the steppes, particularly to the Huns, by giving explanations about the practice. Our study presents quantitative data on the skulls found in graves that have been opened within the operational area of the Huns and discuss the ideas that have been put forward in relation to these. This subject, which constitutes a great deal in the Western literature and has regained popularity in recent years, also bears significance for the cultural life of the Huns. Since the beginning of the dissolution of the Hun rule in Europe, specimens with shaped skulls have decreased in number and the rare findings generally being

concentrated in women's graves. This situation has a consequence led us to look for this tradition among the noble women of the Huns.

Key Words: *Artificial cranial deformation, Eastern Europe, Sarmatians, Alans, Huns.*

İnsanlık tarihinin son derece ilginç uygulamalarından birisi olarak karşımıza çıkan kafatasına şekil verme geleneği oldukça farklı topluluklar tarafından benimsenmiş bir pratiktir. Bu ilginç geleneğin zaman yolculuğunu çok erken tarihlere indirgeyebildiğimiz gibi coğrafi anlamda da oldukça dağınık bir görüntü arz ettiğini belirtmemiz gerekmektedir. Uygarlık tarihinin başlangıcı olarak kabul ettiğimiz Mezopotamya'daki ilk insan yerleşimlerinden biri olan Şanidar Mağarası civarında rastlanan bu uygulama, Neolitik Çağ'da Güney Asya halkları arasında da hızla yayılmaya başlamıştır. Amerika kıtasında Maya, İnka, gibi erken dönem uygarlıkları arasında da popüler olan bu ilginç geleneği Kuzey Amerika yerlileri de uzunca bir müddet muhafaza etmişlerdir. 2019 yılı içerisinde Çin'de, biyoarkeolog Quanchao Zhang ve paleoantropolog Qian Wang başkanlığındaki bir ekip tarafından Houtaomuga adlı bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda 25 iskeletten 11 tanesinin kafatasının şekillendirilmiş olduğunu ortaya koymuş ve geleneğin Doğu Asya ile olan ilişkisini açıklamaya çalışmışlardır. Wang, "kafatası şekillendirmenin ilk olarak Doğu Asya'da ortaya çıkıp diğer yerlere mi yayıldığı yoksa farklı yerlerde birbirlerinden bağımsız olarak mı ortaya çıktığı konusunda kesin bir yargıda bulunmanın güç olduğunu belirtmiştir.¹

Coğrafi olarak birbirinden oldukça uzak ve son derece farklı kültürel özelliklere sahip halklarda müşterek bir biçimde karşımıza çıkan bu

¹ Qun Zhang, et al., "Intentional Cranial Modification From the Houtaomuga Site in Jilin, China: Earliest Evidence and Longest in Situ Practice During the Neolithic Age" *American Journal of Physical Anthropology*, Vol: 169, 2019, ss. 747-756.

uygulamanın hangi amaçlarla icra edildiğini kestirebilmek güç gözükmektedir. Uygulamanın bir soyluluk göstergesi olmasından, sağlık ya da estetik gibi kaygılarla yapıldığına kadar pek çok görüş öne sürülmüştür. Bazı araştırmacılar ise bu geleneğin bir dönem moda hâline geldiğini dahi savunmuşlardır. Özellikle arkaik zamanlarda herhangi bir topluluğun kendisini diğerlerinden ayırt edebilmek ya da topluluk içerisindeki sosyal statülerini gösterebilmek gayesiyle bu uygulamaya başvurduğu fikri, diğer tezlere göre daha fazla taraftar bulmuş gözükmektedir.

Uygulama; yeni doğmuş bebeklerin, doğumdan 2-3 yaşlarına girdikleri zaman zarfına kadar, kafataslarının çeşitli bağlama yöntemleri ya da bu iş için özel hazırlanmış bir takım mekanizmalar aracılığıyla istenilen forma kavuşturulması şeklinde gerçekleştiriliyordu. Bu işlem için ahşap malzemeden imal edilmiş özel kasklar veya farklı düzenekler kullanılmıştır. Çocukluk döneminde şekillendirilen kafataslarının bir daha eski formuna kavuşması imkânsız hâle geliyor ve bireye sabit bir görünüm kazandırılıyordu.

Tarih boyunca arkaik toplumlarda, soylulukla ilgili yahut grup aidiyetine dair, daha başka uygulamalara da başvurulduğu bilinmektedir. Örneğin Hunların Doğu Avrupa'ya geliş süreçlerini aktaran ve bölgedeki halklar hakkında son derece önemli bilgiler sunan Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus, birtakım toplulukların soyluluk vurgusu gayesiyle ilginç yöntemlere başvurduklarını anlatmaktadır. Kaynağımızın bu bağlamda, Agathyrsi halkının asillerinin vücutlarını benek benek yapmalarından ve saçlarını mavi renge boyamalarından bahsetmesi ilginç bir örnektir.²

Herhangi bir gruba aidiyeti gösterme noktasında ilgi çekici bir diğer örnek, Ortaçağ Harezmi ahalisinden bahseden Makdîsî'nin eserinden gelmektedir. Makdîsî'nin anlatımı, geleneğin erken dönem

² Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Historia Yayınları, İstanbul 2019, s. 585.

topluluklarıyla sınırlı kalmadığını göstermesi bakımından da önem kazanmaktadır.

Makdîsî; Harezmîlere: *“Niçin başınız başka insanların başına benzemiyor?” diye sordum. Onlar “Bizim atalarımız üç şey yaparak diğer ülkelerin halklarına üstün geldiler. Bunlardan biri şudur: Onlar Türklere karşı savaşır, onları esir ederlerdi. Bu sebepten onlarda Türklere benzerlik vardır. Bunlar Türklerden ayırt edilemiyorlardı. Çoğu defa İslamiyet’e girdikleri halde esirler arasında satılıyorlardı. Bunun üzerine kadınlarına, çocuklar doğunca başlarının iki tarafına kum torbaları sarmalarını, böylece başlarının yassılaştıklarını emrettiler. Bundan sonra esir olarak satılamaz oldular.”³*

Makdîsî'nin bu anlatımıyla, şekillendirme işinde özel kasklar, tahtalar ve bandajların haricinde kum torbalarının da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Farklı kültürlere mensup toplulukların kendilerine has yöntemler uygulamaları neticesinde birbirinden son derece farklı formlara kavuşmuş kafatasları ile karşılaşmaktayız. Bu çeşitli kafatasları kültürel ayrımları belirleyebilmemiz noktasında oldukça önem arz etmektedir.

Orta Asya'da açılan mezarlardan elde edilen kafataslarının farklı uygulamalar neticesinde ulaştıkları formlara göre gruplandırmayı deneyen ilk isimlerden biri Zhirov olmuştur.⁴ Onun ilk çalışmalarına istinaden en sık karşılaşılan formları oksipital ve dairesel olarak adlandırmamız mümkündür (bk. Şekil: 1 ve 2).

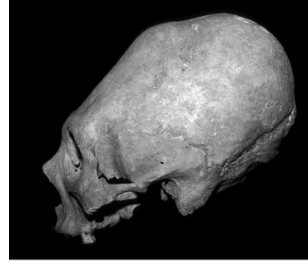
³ Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK. Basımevi, Ankara 2001, s. 179-180.

⁴ C. Torres Rouff – L. T. Yablonsky, “Cranial Vault Modification as A Cultural Artifact: A Comparison of The Eurasian Steppes and The Andes”, *Journal of Comparative Human Biology*, 56, 2005, s. 5.

Şekil 1: Oksipital (erkek) örneği

Şekil 2: Dairesel (erkek) örneği

19. yüzyıldan itibaren çeşitli coğrafyalardan elde edilen bulgular öncelikle antropologların ve anatomistlerin dikkatini çekmiş ve zamanla tarihçiler de bu konuyu gündemlerine almışlardır. Böylelikle kafataslarının bulunduğu bölgelerdeki yerel gelenekler ve göç gibi toplumsal hareketler neticesinde yaşanan sosyal etkileşimlere ve değişimlere dair pek çok yeni tez öne sürülmüştür. Türklerin yerleşim ve göç güzergâhlarındaki farklı coğrafyalarda gerçekleştirilen kazılar neticesinde benzer örneklerle rastlanması, bu pratiğin erken dönem bozkırlı göçebeler arasındaki mevcudiyetinin sorgulanmasını sağlamıştır. Bu coğrafyalar arasında Orta Asya ve Doğu Avrupa, bulgulara en sık rastlanan yerler olarak öne çıkmaktadır. Eldeki bulgular pek çok Batılı bilim adamını, geleneğin taşıyıcılarının bozkırlı göçebeler olup olmadığı noktasında düşünmeye sevk etmiştir. Nihayetinde özellikle Doğu Avrupa’daki şekillendirilmiş kafataslarının Hunlarla alakalı olduğu yönünde teoriler geliştirilmiştir. Ülkemizdeki tarihçiler ya da antropologlar arasında Türklerde böyle bir geleneğin mevcut olup olmadığı konusunda yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun yanında özellikle Batı’da Avrupa Hunlarına atıflar yoğunlaşmışsa da doğrudan Hunlara ait denilebilecek mezarların sayısı Doğu Avrupa’daki diğer halklara nispetle sınırlı kalmaktadır. Bu durum özellikle Hunlarda uygulanan yöntem ve gelenek hakkında kesin yargılara varılmasının önünü kesmektedir.

Mevcut verilerin kafatası şekillendirme işinin, Türk soylu halkların tarih sahnesine çıkmalarından kısa bir süre sonra, onlar tarafından da

benimsendiğini göstermesi bizim açımızdan son derece dikkat çekicidir. Söz konusu pratiğin, bozkırlı topluluklardan hangilerinde sıklıkla rastlandığı sorusuna değinilecektir ancak Hunlar için bu uygulamanın özel bir yerinin olduğu düşüncesini bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır. Orta Asya'daki Türk topluluklarında zaman zaman rastlanan söz konusu uygulamanın tüm bozkır göçbeleri için geçerli olmadığı, daha ziyade batıya göç eden ve Avrupa Hunları olarak bildiğimiz toplulukta uzunca bir müddet kafatası şekillendirme geleneğinin muhafaza edildiği öne sürülmektedir. Bu ilginç uygulama Hunlar aracılığıyla hızlı bir biçimde Doğu Avrupa'ya taşınmış ve Avrupa'daki pek çok arkeolojik sitede bulunan şekillendirilmiş kafatasları tereddütsüz bir şekilde Hunlara bağlanmıştır.⁵ Son yıllarda Batı'da tekrar gündeme gelen uygulamaya dair, açılan kurganlardan elde edilen yeni kafatasları ve bulgular üzerinden güncel çalışmalara imza atılmış ve farklı teoriler öne sürülmüştür. Özellikle yeni bulgular üzerinde gerçekleştirilen gen araştırmaları konu hakkında daha sağlıklı tezlerin üretilmesini sağlamaktadır.

Avrasya Göçbeleri Arasındaki İlk İzler

Orta Asya'da şekillendirilmiş kafataslarına dair ilk bulgular hakkında, öncü çalışmaları gerçekleştiren isim Zhirov (1940) olmuştur. İskit çağına tarihlenen kurganlardan pratiğe dair önemli bulgular elde edilmiştir. Ancak İskitlere ait veriler bu uygulamanın ne derece yaygınlık kazandığını belirleme noktasında yetersiz gözükmektedir. Asya'da İskitlerin yaşam sahalarında açılan kurganlarda bulunan şekillendirilmiş kafatasları Doğu Avrupa hatta yalnızca Kırım ile kıyaslandığında dahi azınlıkta kalmaktadır.

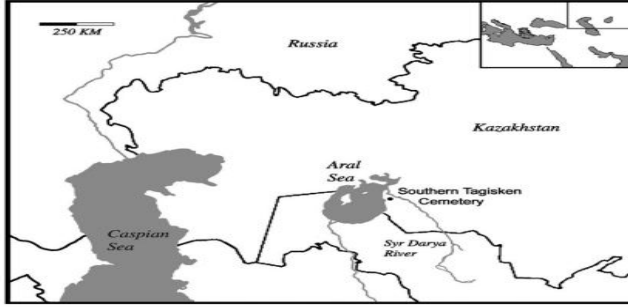
Hunlar arasında bu geleneğin varlığına işaret eden Amédée Thierry, Hunlardaki bu ilginç uygulamanın İskitlerden kaldığını belirterek bunun

⁵ C. Torres Rouff – L. T. Yablonsky, "Cranial Vault Modification...", s. 10.

ilk tarihî kaydını Hipokrates'e⁶ bağlamıştır. Hipokrates'e göre İskitler, aralarındaki aristokratik ayrımı belirtmek için bu uygulamaya başvuruyorlardı. Hipokrates'in sunduğu bu istisnai bilgi haricinde, diğer yazılı kaynaklar İskitler arasındaki kafatası şekillendirme hadisesine dair sessiz kalmaktadır. Bunun yanında eskiçağ yazarlarının eserlerinde Kafkasya arazisinde bu geleneği anlatan bazı kayıtlar mevcuttur. Bunlardan bir tanesine Strabon'da⁷ bir diğerine ise Pliny'de rastlanmaktadır.⁸

Orta Asya'da açılan kurganlarda bulunan şekillendirilmiş kafataslarının en eski örneklerinden bir tanesi Sir Derya havzasındaki Tagisken mezarlığıdır ve MÖ 7. yüzyıla tarihlenmektedir.⁹ Tagisken'de gerçekleştirilen kazılarda çıkarılan 26 definden 9 tanesinin kafatası bilinçli olarak şekillendirilmiş haldedir.¹⁰

Harita 1: Tagisken Buluntu Yeri

⁶ Hipokrates bu topluluktan uzunkafalılar olarak bahsetmektedir. Hippocrates, *Airs, Waters, Places*, Vol-I, Translation: W. H. S. Jones, Loeb Classical Library, London, s. 111.

⁷ Strabon, *The Geography of Strabo*, Book: XI, Translation: H. L. Jones, London, s. 291-293.

⁸ Pliny, *Natural History*, Vol: II, Book VI, Translation: H. Rackham, Harvard University Press, London, s. 345.

⁹ Susanne Hakenbeck, "Infant Head Shaping In Eurasia In The First Millenium AD", *The Oxford Handbook of the Archaeology of Childhood*, 2018, s. 485.

¹⁰ C. Torres Rouff – L. T. Yablonsky "Cranial Vault Modification...", s. 5.

Orta Asya'da Merv bölgesindeki Yaz-Tepe'de MÖ 5. ve 4. yüzyıllara tarihlenen mezarlar ile Fergana Vadisi'ndeki mezarlarda da benzer türde kafataslarına rastlanmıştır. Aral Gölü dolaylarındaki Altınasar, Kosasar, Tompakasar gibi bölgelerde MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu belirtilen 90 civarında şekillendirilmiş kafatasına rastlanılmıştır. Bununla beraber Orta Asya'da Sarmat çağına doğru geleneğin daha geniş bir alana yayılmaya başladığı gözlemlenmektedir. Tanrı Dağları, Talas Vadisi ve Kenkol Irmağı dolaylarında açılan mezarlarda benzer bulgular yer almaktadır. Nitekim özellikle geç Sarmat dönemine vurgu yapan pek çok bilim adamı söz konusu geleneği Sarmat halklarına bağlama noktasında herhangi bir tereddüt göstermemişlerdir. İskitler hakkında, özellikle de İskit kültürüne dair tafsilatlı bilgiler aktaran Herodot gibi eski batı kaynaklarının bu olağanüstü gelenek hakkında herhangi bir bilgi içermemesi dikkat çekmektedir. Bunun yanında Kırım civarında, İskitlerin göçü sonrasında tarihlenen mezarlarda gün yüzüne çıkarılan kafatası sayısı da hatırı sayılır bir miktara ulaşmaktadır. Elimizdeki mevcut bilgiler; İskitler arasında bu geleneğin uygulanma biçimi, yaygınlığı ya da buna dair sayısal veriler sunma noktasında tatmin edici nitelikte değildir. Ancak bu tablo Sarmat çağında daha farklı bir görünüme kavuşmaktadır.

MÖ 2. yüzyılda Sarmatların özellikle batı güzergâhına gerçekleştirdiği göç hareketleri neticesinde İtil boylarında ve Kafkasya civarında şekillendirilmiş kafatası sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Sarmatlar konusunda önemli çalışmalara imza atan Sulimirski, Sarmatlara atfedilen bu geleneğin Hunlarda da bulunduğunu belirterek, bu işlemin geç Sarmat döneminde Doğu Alanları ve İtil steplerinde sıklıkla görülmeye başladığının altını çizmiştir. Bir süre sonra Alanlar arasında iyice yaygınlık kazanan uygulamanın Sarmat halklarının batıya göçleri arifesinde, Alanların Orta Asya'da Hun komşuluğunda yaşadıkları zaman diliminde, onlardan öğrendiklerini iddia etmektedir.¹¹ V. V. Ginzburg ve

¹¹ Tadeus Sulimirski, *The Sarmatians*, Praeger Publishers, New York, Washington, 1970, s. 37,38.

B. V. Firstein da, yapmış oldukları çalışmalarda, aşağı İtil ve Batı Kazakistan sahasında karşılaştıkları şekillendirilmiş kafataslarının geç Sarmat dönemine ait olduğunu söylemişlerdir. 2. ve 4. yüzyıllara tarihlenen Sarmat-Alan mezarlarının %80'i deforme edilmiş kafatasları içermektedir. Geç Sarmat döneminde aşağı Volga kalıntılarında bu oran %70, aşağı Don boylarında %60 dolaylarındadır. Bu doğu geleneği kısa bir süre içerisinde Sarmat dünyasının en batısındaki bölgelere kadar ulaşmıştır. Moldova'daki Sarmat-Alan bulgu yerlerinde kafataslarının % 40'ında yapay deformasyonun izleri vardır.¹²

Doğu Avrupa sahasında Romalılarla karşılaşan Sarmat halklarının etkisiyle ilk yerleşim yerlerinde açılan mezarlıklarda baskın bir görünüm arz etmese de, şekillendirilmiş kafataslarına rastlamaya başlıyoruz. Sarmat dönemine tarihlenen Tirgşor ve Pogoraşti mezarlıklarından elde edilen bulgular bu durumun ilk örnekleri arasında gösterilebilir. Prut Irmağı kenarındaki Pogoraşti mezarlığındaki 28 definden 2 tanesi şekillendirilmiş kafatasıdır.¹³ Tirgşor'da ise 40 definin 6 tanesi şekillendirilmiş kafatasıdır.¹⁴ Sarmat halklarının yerleşik Roma üzerinde tesiri kısa süre içerisinde kendisini göstermiştir. Bu tesir yalnızca askerî anlamda değil sosyal hayat üzerinde de son derece kuvvetli bir şekilde hissedilmiştir. Roma arazilerine hızlı bir şekilde yerleşen Sarmat halklarının etkisi dönemin Romalı yazarlarının eserlerine de yansımıştır. Bu etkileşim neticesinde bir takım Roma yerleşimlerinde de bu türden mezarlara rastlanması şaşırtıcı değildir. Roma kontrolündeki Histria'da Sarmat çağına tarihlenmiş 9 adet şekillendirilmiş kafatası

¹² M. M. Kazanskiy, "Ob İskusstvennoy Deformatsii Çerepa u Burgundov v Epohu Velikogo Pereseleniya Naradov", *Opus: Mejdistsiplinarnie İssledovaniya v Arheologii*, 5, Moskva 2006, s. 129.

¹³ Hakenbeck, "Infant Head Shaping In Eurasia...", s. 486.

¹⁴ Susanne Hakenbeck, "'Hunnish' Modified Skulls: Physical Appearance, Identity and the Transformative Nature of Migrations", *Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages: Essays in Burial Archaeology in Honour of Heinrich Härke*, University of Exeter Press 2009, s. 69.

bulunmuştur.¹⁵ Tejral'a göre Panonia'daki geç Roma mezarlıklarında rastlanan bu kafatasları Sarmatların gelişiyle alakalı olmalıdır.

Sarmat halkları arasında önemli bir nüfusa sahip şekilde karşımıza çıkan Alanların, geleneği Hazar Denizi'nin batısına geçtikten sonra da bırakmadıklarını Dnyeper Nehri ile Hazar Denizi arasındaki bölgede açılan Alan mezarlarından anlıyoruz. Böylelikle Doğu Avrupa'nın (Kırım) İskitlerden sonra bu gelenekle yeniden tanışmasını sağlayanlar bölgeye Sarmat konfederasyonu içerisinde dâhil olan Alanlar olmuştur. Sulimirski, Alanların bu geleneği Hunlardan öğrendiğini aktarmışsa da bazı araştırmacılara göre Asya'da bulunan Hunlar arasında böyle bir uygulama bulunmuyordu. Ancak Asya'nın güney bölgelerine yönelen Akhunlar arasında da kafatası şekillendirme pratiğinin varlığı, bu tezin üzerinde bir kez daha düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Akhunlar arasında kafatası şekillendirme işlemine dair deliller arayan Ş. Uifalvi, *Mémoire les Huns Blancs* başlıklı makalesiyle Akhun paraları üzerinde bulunan görsellere dikkat çekmeye çalışmıştır.¹⁶

Şekil 3: Ş. Uifalvi'nin örnek olarak sunduğu Kuşan Paraları

¹⁵ Hakenbeck, "Infant Head Shaping In Eurasia...", s. 486.

¹⁶ T. A. Trofimova, "İzobrajeniya Eftalitskih Praviteley na Monetah i Obıçay İskusstvennoy Deformatsii Çerepa u Naseleniya Sredney Azii v Drevnosti", *İstoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii*, 1968, s. 179.

Uifalvi'nin, Akhun hükümdarı Toramana'ya ait olarak gösterdiği paradaki koni biçiminde şekillendirilmiş kafatası görüntüsü Kenkol mezarlığından çıkarılan örneklerle benzerlik göstermektedir. V. V. Ginzburg ve Zhirov da onun çalışmasında öne sürdüğü şekilde, Akhun krallarının, paralarda dairesel ve oksipital biçimde şekillendirilmiş kafataslarına sahip olduklarını belirtmişlerdir.¹⁷ Hyun Jin Kim, Hunlar hakkında kaleme aldığı eserinde Akhunların, daha sonraları Batı Hunları ve Alanlar arasında görülen kafatası şekillendirme geleneğini uyguladıklarını söyleyerek bunun Hun elitleri tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedir.¹⁸

Büyük göçler döneminde bozkırlılar arasında bu pratiğin en açık taşıyıcıları ve bilim dünyasında tartışma odağı hâline geleni Avrupa Hunlarıdır. Geç Sarmat döneminden itibaren deformasyona uğramış kafatasları ile tanışan Doğu Avrupa halkları özellikle Alanların ve Hunların batı istikametindeki göçlerinin ardından bu geleneğe aşina olmuşlardır. Mevcut arkeolojik malzemeler ise Alanlar ile Hunlar arasında görülen kafatası şekillendirme geleneğinin farklı usullerle gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Doğu Avrupa'da Hun nüfusunun esas çekirdeğinin yerleştiği Karpat Havzası'na ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Karpat Havzası, Doğu Avrupa coğrafyasında şekillendirilmiş kafataslarına en sık rastlanılan yerlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Buradan Orta ve Batı Avrupa'ya doğru bir yayılım söz konusudur ve sayıca az da olsa Fransa'ya kadar bu uygulamanın taşındığı dikkat çekmektedir.

Kafatası şekillendirme geleneğinin Hunların bölgeye yerleşmelerinin ardından çok hızlı bir şekilde yayılması, Gepid ve Burgond gibi yerli halklar tarafından da uygulanmaya başlanması pek çok araştırmacının Hunları bu pratiğin dinamosu olarak göstermesine neden olmuştur. Bunlardan birisi olan Werner, Avrupa'da açılan mezarlarda karşılaştıkları kafataslarını tamamen Hun göçleriyle alakalı görmektedir.

¹⁷ Trofimova, "İzobrajeniya Eftalitskih Praviteley...", s. 187.

¹⁸ Hyun Jin Kim, *The Huns, Rome and Birth of Europe*, Cambridge 2013, s. 39.

Hatta Cenevre Gölü çevresinde, Burgond kontrolündeki arazilerde rastlanan örnekleri de Hun başarılarının bir tezahürü olarak göstermektedir. Werner, esas itibarıyla Burgondlar arasında da rastlanan geleneğin kökeninde doğulu halkların etkisini sorgulayan ilk âlimdi.¹⁹ Burgondların ikinci krallıklarını inşa ettikleri Galya'ya geçmeleri, 436 yılında Ren dolaylarında gerçekleşen Hun savaşları ve mağlubiyetleri ile alakalıydı. Werner'e göre Burgondlar, Ren dolaylarındaki münasebetler esnasında bu doğulu geleneğe aşina olmuşlardır. Burgondlardaki bu uygulamaya dair çalışan Kazanskii; Werner'in bu geleneğin temelini yalnızca Hunlara bağlamasına karşı çıkmaktadır.²⁰ Burgondlar ile Hunlar arasındaki temasın kısa süreli olduğunu ve ağır bir mağlubiyetle Galya'ya taşındıklarını savunan Kazanskii, bu sınırlı ilişki müddetince kültürel asimilasyonun da sınırlı olacağını düşünmektedir. Bunun yanında geleneğin Ren Nehri'nin doğusunda kalarak Hunlarla daha fazla ilişki içinde bulunan Burgondlar tarafından Galya'ya taşınmış olabileceği ihtimalini de canlı tutmaktadır.²¹ Nitekim bir süre Attila'nın müttefiki olarak, Avrupa'nın hemen her yerindeki savaşlara dâhil olan Burgondların daha sonra batıdaki soydaşlarının yanına geçtikleri bilinmektedir.

Galya'daki şekillendirilmiş kafataslarının Alanların 406 yılında bölgeye gelmeleri ile alakalı olabileceği ihtimali de Kazanskii'nin önerileri arasındadır. Avrupa'da kavim hareketlerinin dur durak bilmediği bir zaman diliminde Vandal, Sueb ve Alanlar birbiri arkasına Galya topraklarına girmişlerdir.²² Bu tarihten itibaren Alan nüfusunun en yoğun yerleştiği yerlerden biri olarak karşımıza çıkan Galya'da Alanların kültürel tesirleri derin olmuştur. Ancak Burgondların veya Alanların Galya'ya geçmeleri Hunlardan kurtulmalarına yetmemiştir. Hunların, Attila döneminde dahi Galya'ya müdahaleleri söz konusudur.

¹⁹ Edward Arthur Thompson, *Hunlar*, Çev. M. Sibel Dinçer, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008, s. 289-290.

²⁰ Kazanskii, "Ob İskusstvennoy Deformatsii...", s. 133.

²¹ Kazanskii, "Ob İskusstvennoy Deformatsii...", s. 134.

²² Zosimus, *Historia Nova*, Book VI, 3-1.

451 yılında büyük bir ordu ile Ren Nehri'ni geçerek Galya topraklarına giren Attila ve Hunlarından yalnızca birkaç şehir nasibini almamıştır.²³

Karpat Havzası ve civarındaki maddi kültürel unsurların hemen hepsinde Hun tesirini arayan Werner'e, bilim âleminde daha başka itirazlar da olmuştur. Bunlardan biri Fransa'daki şekillendirilmiş kafatası incelemelerine katılan Crubézy'dir. Crubézy, Werner'in Batı Avrupa'daki kafatası modifikasyonunu Hunlara bağlamasını kronolojiye çok bağımlı kalması ve 5. yüzyıldan önceki uygulama örneklerini dikkate almaması yönünden eleştirmiştir.²⁴ Bunun yanında Crubézy, Avrupa'da özellikle 5. yüzyıldan itibaren hızla artış gösteren bu uygulamaya dair farklı bir teori öne sürmüş değildir. Onun açıklaması özellikle Avrupa'da ortaya çıkarılan kafataslarının antropologlar tarafından Mongoloid unsurlarla açıklanması suretiyle, meselenin minimize edildiği yönündedir. Bunu söylerken ortaçağ mezarlıklarından elde edilen bulguların çok farklı kökenlerden geldiklerini eklemektedir.²⁵

Doğu Avrupa'da şekillendirilmiş kafataslarına dair fikir yürüten Altheim de, bu geleneği Alanlarla alakalı gören isimlerden birisidir. Liptak da, Altheim'in fikirlerini benimseyerek, özellikle Orta Tuna bölgesindeki kafataslarının Hunlarla ilgisi olmadığını kabul eden araştırmacılara katılmıştır. Ancak o da, Asya'daki erken örneklere dair herhangi bir açıklama girişiminde bulunmamıştır.

Hunların gelişi Avrupa'da yalnızca kültürel değişimlere sebep olmakla kalmamış, dönemin etnik haritasını sil baştan şekillendirmiştir. Hunlarla temasta bulunan ve Avrupa'nın muhtelif bölgelerine dağılan halklar, bir şekilde Hun tesirini taşıdıkları yeni bölgelere aksettirmişlerdir. Böylelikle Kuzey İtalya topraklarına denk gelen Collegna ve Frascaio gibi bölgelerde karşılaşılan şekillendirilmiş

²³ Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 92-93.

²⁴ Hakenbeck, "Hunnish Modified Skulls...", s. 68.

²⁵ Eric Crubézy, "Merovingian Skull Deformations in the Southwest of France", *From The Baltic to the Black Sea: Studies in Medieval Archaeology*, London 1990, s. 195.

kafatasları her ne kadar Ostragotlarla ilişkilendirilmişse de Hunlarla ilgisi de sorgulanmıştır. Nihayetinde Hun tazyiki veya egemenliği altındaki çeşitli Got toplulukları, Gepid ve Burgond gibi halklar, kafatası şekillendirme geleneği çalışmalarında birer alternatif olmuşlardır. Bunun yanında özellikle Hun çağı sonrasında Avrupa'da sayıları hayli artan Slav toplulukları arasında ise bu geleneğin izlerine rastlanmamaktadır.²⁶

Balkan coğrafyası ve özellikle Bulgaristan'da bulunan örneklerin önemli bir kısmı da Hunlarla alakalı görülmektedir. Günümüz Bulgaristan topraklarında gün yüzüne çıkarılan şekillendirilmiş kafatasları, 4-11. yüzyıllar arasına, geniş bir zaman dilimine tarihlendirilmektedir. Bunların çoğunluğunun Hun ve Proto-Bulgar boyları olarak tanımlanan kavimlere ait olduğu düşünülmüştür. Helfen, Proto-Bulgar toplulukları olarak isimlendirdiği grupların mezarlıklarında elde edilen bulguların Sarmat unsurlarından ayırt edilemez bir hâlde bulunduğunu belirtmiştir.²⁷ Bulgaristan topraklarındaki dört farklı kazı bölgesinden 56 şekillendirilmiş kafatası çıkartılmıştır. Bunlar arasından 4 ve 6. yüzyıllara tarihlenen erken dönemli bulguların DNA analizleri neticesinde Turanî özellikler taşıdıkları belirtilmiştir.²⁸ Bu bulgular Kabile köyünden 60 yaşlarındaki bir erkeğe ve Varna yakınlarında 25-30 yaş aralığındaki bir kadına aittir. 52 şekillendirilmiş kafatası bulunan Devnja, Bulgaristan'da geleneğe en sık rastlanan yer konumundadır (bk. Harita-2).

²⁶ Yarov Enchev, et al., "Paleoneurosurgical Aspects of Proto-Bulgarian Artificial Skull Deformations", *Neurosurg Focus*, 29 (6), 2010, s. 5.

²⁷ Otto Maenchen Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, London 1973, s. 443.

²⁸ Enchev, et al., "Paleoneurosurgical Aspects of...", s. 2, 3.

Harita 2: Bulgaristan'daki şekillendirilmiş kafatasları bulgu yerleri.

- 1: Varna (1 kafatası) 2: Devnja (52 kafatası) 3: Kyulevcha (2 kafatası)
4: Krivina (1 kafatası) 5: Kabile (1 kafatası)

Macaristan'daki Bulgular

Doğu Avrupa'da şekillendirilmiş kafataslarıyla en sık karşılaşılan bölge Büyük Macar Ovası olarak tarif edilen coğrafyadır. Csongrád adıyla bilinen ve bu bölgenin güney kesiminde yer alan yerleşim biriminde 1867 yılında gerçekleştirilen kazıda şekillendirilmiş kafataslarının ilk örneklerine rastlanmıştır.²⁹ József von Lenhossék'in bu bulgular üzerinde yaptığı ilk incelemelerin ardından bölgede şekillendirilmiş kafatasları ve bunlara dair çalışmalar hız kazanmıştır. Lajos Bartucz, 1938 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında Macar sahasında bulunan 47 adet kafatasını incelemiştir.³⁰ Jan Nemeskéri, Pál Lipták, Gyula Regölyi-Mérei, Ildikó Hankó, István Kiszely, Ildikó Pap ve 2000'lerden sonra

²⁹ Zs Bereczki - A. Marcsik, "Artificial Cranial Deformation in Hungary", *Opus: Mejdistsiplinarnie İssledovaniya v Arheologii*, 5, Moskva 2006, s. 96.

³⁰ Bereczki - Marcsik, "Artificial Cranial Deformation...", s. 96.

Fothi, Tóth ve Nagy gibi isimler Macar Ovasındaki şekillendirilmiş kafataslarına dair önemli araştırmalara imza atmışlardır.

Macar Ovası'ndaki bulguların çoğu Hunlarla alakalı görülmele birlikte Tizza Nehri boyunca açılan mezarlarda, örnekler bir hayli artmaktadır. Nehrin Maroš kolu kıyısında yer alan Kiszombor'da açılan mezarlar Macaristan'daki şekillendirilmiş kafatasları konusunda önemli bir merkez olarak öne çıkmaktadır. Kiszombor'da yapılan kazılarda 20 adet şekillendirilmiş kafatası elde edilmiştir. Bartucz, 1936 yılındaki çalışmasında bu kafataslarını konu edinmiştir.³¹ Burada bulunan kafataslarının Gepidlere ait olabileceği yönünde tezler öne sürülmüşse de özellikle Werner'in gayretleri bu mezarların sahiplerinin Hunlar olabileceği fikrini kuvvetlendirmiştir.

Karpat Havzası dâhilinde Mözs Mezarlığı olarak bilinen yerde Hun dönemine tarihlenen 50 tane deforme edilmiş kafatası bulunmuştur.³² Yine Kuzeydoğu Macaristan'da, Ároktő-Csík-gát'da 1996-2000 yılları arasında yaklaşık 250 mezar kazısı gerçekleştirilmiş, kalıntıları Hun-Germen dönemine tarihlenen 20 definden 3 tanesi şekillendirilmiş kafatasına sahip bir hâlde bulunmuştur.³³

Macaristan'da Hunların yerleşiminin ardından artan bu geleneğin bölgede uzun bir müddet daha muhafaza edildiği gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Özellikle Karpat Havzası'nda MS 6. ve 7. yüzyıllara tarihlenen kafatasları, Hunların ardından bölgede hâkimiyet tesis etmiş olan bir diğer bozkırlı topluluk olan Avarlar ile alakalı bulunmuştur. Szegvár-Oromdúlő mezarlığında açılan 532 mezarın 32 tanesinde şekillendirilmiş kafatasına rastlanmış ve erken Avar dönemine tarihlendirilmiştir.³⁴ Bununla birlikte 7. yüzyıldan sonra bölgede

³¹ Mónika Molnár, et al., "Artificially Deformed Crania From the Hun-Germanic Period (5th–6th Century AD) in Northeastern Hungary: Historical and Morphological Analysis", *Neurosurg Focus*, 36 (4), 2014, s. 2.

³² Molnár, at al., "Artificially Deformed Crania...", s. 3.

³³ Molnár, et al., "Artificially Deformed Crania...", s. 3.

³⁴ Hakenbeck, "Infant Head Shaping In Eurasia...", s. 489.

şekillendirilmiş kafataslarının azalmaya başladığı da gözlemlenmektedir. Tiszántúl bölgesinde Avar çağına tarihlenmiş 13 farklı siteden çıkarılan 25 örnek üzerinde yapılan çalışmalar, mezarların artık daha sade bir özellik arz ettiğini ve değerli metallere daha az rastlandığını göstermektedir.

Hunların Doğu Avrupa'daki göç hareketleri neticesinde Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde bu geleneğe bağlı örneklerin sayısının artmasını tesadüfle açıklamak zor gözükmektedir. Örneğin Moravya bölgelerinde elde edilen şekillendirilmiş kafataslarının çoğunluğu Hun çağıının hatıralarıdır. MS 5. yüzyılın ortalarına tarihlenmiş, aşağı Avusturya'daki Gaweinstal mezarlığında, toplam dokuz definden beşi şekillendirilmiş kafataslıdır.³⁵ Bunların üçü kadın, biri erkek ve bir diğeri çocuğa ait bulgulardır. Aynı döneme tarihlenen Güney Avusturya'daki Grafenwörth mezarlığında 18 mezardan 2 yetişkin iskeletin kafatasları da aynı şekildedir.³⁶

Günümüz Almanya'sının güneyinde kalan topraklarda gerçekleştirilen kazılarda da bu geleneğin izlerine rastlanmıştır. Straubing-Bajuwarenstraße, 11 adet kafatası ile önemli bir örnektir.³⁷ Bavyera bölgesinden kuzeye çıkıldıkça geleneğe daha nadir rastlanması ve bulunan sınırlı sayıda defin örneklerinin tamamına yakınının yaşlı bireylere ait olması bu geleneğin yerli bir uygulama olmadığı noktasındaki düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Hun nüfusu ile beslenmeyen kuzey bölgelere doğru çıkıldıkça şekillendirilmiş kafataslarına ait mezar örneklerinin ciddi bir biçimde azaldığı açıktır.

Kafatası Şekillendirme Geleneğinin Uygulanışı

Hunların meskûn olduğu sahalarda karşımıza çıkan şekillendirilmiş kafataslarının bozkırlılar arasında daha önce de bilinen bir uygulama olduğunu ifade etmiştik. Hunların Doğu Avrupa sahasına taşınmaları

³⁵ Hakenbeck, "Hunnish Modified Skulls...", s. 70.

³⁶ Hakenbeck, "Hunnish Modified Skulls...", s. 71.

³⁷ Hakenbeck, "Hunnish Modified Skulls...", s. 74.

öncesinde farklı gruplar hâlinde bölgeye gelen Sarmat halkları bu geleneğin ilk taşıyıcılarıydı. Sulimirski'nin de belirttiği gibi özellikle geç Sarmat döneminde yaygınlık kazanan bu geleneğin bir diğer önemli icracılarının Alanlar olduğu görülmüştür.³⁸ Hunların batıya göçleri esnasında ilk karşılaştıkları topluluk olan Alanlar, kültürel anlamda Hunlarla önemli benzerlikler arz etmektedir. Ancak Marcellinus, fizikî özellikler bakımından iki topluluğu açık bir biçimde birbirinden ayırmaktadır. Taraflar arasındaki mücadelenin kesin galibi olan Hunlar, Alanların önemli bir kısmını ordalarına dâhil ederek batı istikametindeki yürüyüşlerini sürdürmüşlerdir.³⁹ Böylelikle vaktiyle Alanların yaşamış olduğu Kafkasya'nın çeşitli bölgelerinde bulunan şekillendirilmiş kafatasları da Hunlarla alakalı bulunmuştur. Hunların, bugünkü Gürcistan topraklarında şekillendirilmiş kafataslarına yoğun biçimde rastlanan Mtskheta'da uzun süreli kalmadıkları yönünde görüş bildiren güncel bir çalışmada Macaristan ve Gürcistan sahasındaki kafataslarının karşılaştırılması yoluna gidilerek Macaristan'dan 16, Gürcistan'dan ise 21 adet örnek mukayese edilmiştir.⁴⁰ Bu çalışmada ulaşılan veriler Hunlardaki ve Alanlardaki kafatası şekillendirme pratiğine dair önemli sonuçlar içermektedir.

Hunların, Alanlardan önemli bir kısmını topraklarından etmesine rağmen Kafkas arazisinin çeşitli bölgelerinde ciddi bir Alan nüfusunun varlığını muhafaza ettiğini biliyoruz. Ancak Kafkasya'da açılan mezarlarda ortaya çıkarılan kafataslarının tamamına yakınının yetişkinlere ait olması, çocuk örneklerinin bulunmaması, geleneğin Alanlar arasındaki yerliliği noktasında şüphe uyandırmaktadır. Bunun

³⁸ Denis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 7. Baskı, s. 278-279.

³⁹ Hunlar ile Alanlar arasında cereyan eden savaşlar ve her iki topluluğun batıya göçü ve Avrupa'daki faaliyetleri için bkz. Umut Üren, *Avrasyanın Bozkır Halkları: Alanlar ve Aslar*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2018, s. 96-121.

⁴⁰ Peter Mayall, et al., "Migrating Huns and Modified Heads: Eigenshape Analysis Comparing Intentionally Modified Crania From Hungary and Georgia in the Migration Period of Europe", *Plos One*, 2017, ss. 1-23.

yanında Hunlarla birlikte özellikle Macaristan topraklarında şekillendirilmiş kafatasları hızla artarken örnekler her yaş grubundan gelmektedir. Hunların bir süre daha sürdürdüğü ve tabiiyetleri altındaki diğer yerli topluluklara da aksettirdikleri bu geleneği Kafkasya'da bulunan Alanlar bir süre sonra terk etmiş gibi durmaktadır.

Macaristan'daki şekillendirilmiş kafataslarına dair önemli çalışmalara imza atan Pap, 1976-1980 yılları arasında Macar ve Rus ekiplerin gerçekleştirdiği kazılar neticesinde Balaton Gölü'nün güneybatısında MS 5. yüzyıla tarihlenen Fenekpuszta mezarlığındaki bulguları bir dizi çalışma ile değerlendirmiştir.⁴¹ Açılan mezarlar Erdelyi'ye göre Got-Alanlara aittir. Burada dikkat çeken ayrıntı Kafkasya'daki Alan yurtlarında yapılan kazılarda şekillendirilmiş kafataslı çocuk örneklerine rastlanmazken, Macaristan'daki bu bölgede çıkarılan 10 deforme kafatasının 6 tanesinin çocuklara ait olmasıdır.

Kazılar sonucu elde edilen örnekler iki topluluk arasında var olan pratiğin de bir takım farklılıklar arz ettiğini ortaya koymaktadır. Hunlara ait olduğu düşünülen ve Macaristan'dan temin edilen örnekler şekil itibarıyla Gürcistan sahasındakilerden farklıdır.⁴² Doğu Avrupa'da Hunlara ait olduğu düşünülen mezarlardan çıkarılan iskeletler Hunların iki bandajlı bir bağlama tekniği geliştirerek, bazı çocukların kafataslarını şekillendirdiğini göstermektedir. Gürcistan'da çıkarılan örnekler ise kafataslarının daha farklı bir bağlama yöntemi ile şekillendirildiğini gözler önüne sermektedir.

Pap'ın Macar bölgesindeki bulgulara dair yapmış olduğu üçüncü çalışmada kafataslarının bağlanma biçimlerine dair de önemli çıkarımlar yapılmıştır. Got-Alan mezarlığı olduğu iddia edilen bölgedeki örneklerin

⁴¹ Burada açılan 31 mezardan elde edilen sonuçlara göre iskeletlerin %67'si şekillendirilmiş kafatasına sahiptir. Ayrıca deforme kafatasına sahip kadın ve erkek sayıları birbirine yakındır. Bk. Ildiko Pap, "Data to the Problem of Artificial Cranial Deformation, Part 1", *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, Budapest, 1983, ss. 339-350.

⁴² Mayall, et al., "Migrating Huns and Modified Heads...", s. 1.

tümü çift bandajlı bir bağlama tekniği ile mevcut forma kavuşmuştur.⁴³ Bandajların biri alından dairesel, diğeri ise çene altından bağlanmak suretiyle işlem gerçekleştirilmiştir. Pap'ın açıklamasına göre bu bandajlardan çene altından geçirilen daha esnek ve beslenmeyi engellemeyecek şekilde bir yapıda oluyordu. Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde Gürcistan sahasındaki kafatası şekillendirme işi ile Macaristan'dan elde edilen bulguların farkı net bir biçimde görülmektedir (bk. Şekil: 4 ve 5).⁴⁴

Şekil 4: Gürcistan'daki örnekler

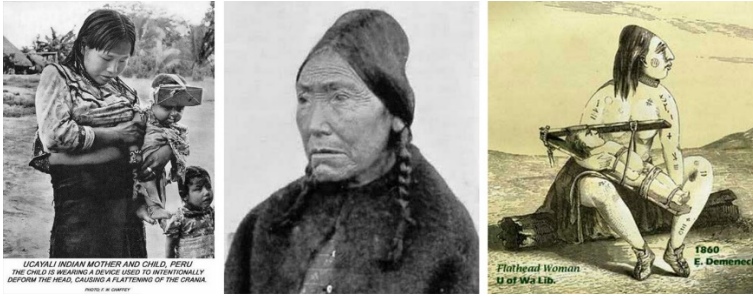
Şekil 5: Macaristan'dan bir örnek

⁴³ Ildiko Pap, "Data to the Problem of Artificial Cranial Deformation, Part 3", 1985, s. 283.

⁴⁴ Alıntı: Mayall, et al., "Migrating Huns and Modified Heads...", s. 9-10.

Bebeklik döneminde gerçekleştirilen bu uygulama Kafkasya ve Macaristan arazilerinde birtakım bandajlar kullanılarak icra edildiği gibi, farklı kültürlere mensup topluluklarda, yöntem daha da çeşitlenebilmektedir. Örneğin Güney Amerika yerlileri arasında da sıklıkla kullanıldığını söylediğimiz bu yöntem için hazırlanmış özel ahşap araçlar ve kasklar kullanılmıştır. Kullanılan malzeme, kafataslarının oldukça farklı formlara kavuşmasını sağlamıştır (bk. Şekil:6).

Şekil 6: Güney Amerika yerlilerinde kullanılan yöntem örnekleri

Doğu Avrupa'da açılan mezarlarda karşılaşılan bu ilginç örneklerle ilgili önemli çalışmalara imza atan Werner, bunun doğulu bir gelenek olduğunu öne sürerek Alan veya diğer Sarmat halkları vasıtasıyla Hunlara aktarıldığını ve Hunlar aracılığı ile de Avrupa'nın çeşitli bölgelerine yayıldığını savunmuştur. Geleneğin ilk ortaya çıkışını tespit etmek her ne kadar güç olsa da Hunlarla birlikte özellikle de yerleştikleri Macar Ovası'nda sayısı 200'leri bulan şekillendirilmiş kafatasların mevcudiyeti, bu pratiğin onlar arasında var olduğunu göstermeye yetmektedir. Tespiti güç olan hususlardan bir tanesi de bu uygulamayı hangi amaçlarla gerçekleştirmiş olduklarıdır. Öneriler arasında kültürel kimliği vurgulama, sağlıkla ilgili bir düşünce belki de inancın bir parçası olabileceği yönündeki tekliflerin tümü değerlendirmeye açıktır. Hunlar konusuna gelince başka bir ayrıntı daha dikkat çekmektedir. Macaristan sahasından elde edilen bulguların çoğunluğunun kadınlara ait olduğu görülmüştür. Günümüz Avusturya ve Almanya topraklarına gittikçe örnekler azalmakla birlikte ender rastlanmaya başlanılan bu tür

kafatasların, genellikle kadınlara ait olması yeni fikirleri beraberinde getirmiştir.

Almanya'da, Straubing'de bahsettiğimiz 11 şekillendirilmiş kafatası örneğinin tamamı kadınlara aittir.⁴⁵ Bu iskeletlerin bulunduğu mezarlardan çıkarılan takı malzemeleri Got ve Frank tarzı işçiliklerden izler taşımaktadır. Doğu Avrupa'ya gelişleri esnasında bu toplulukları hâkimiyetleri altına alan Hun soylularının bu türden mücevherlere sahip olması beklenebilir. Bunun yanında Thuringia bölgesindeki Obmanstedt'te MS 5. yüzyıla tarihlenen mezarda kafatası şekillendirilmiş bir kadın iskeleti bulunmuştur. Mücevher bakımından son derece zengin olan bu mezarda altın yüzükler, kartal broşları ve küpeler de gün yüzüne çıkarılmıştır.⁴⁶ Altenerding mezarlığında bulunan kadın iskeletinde yapılan incelemeler de bu kimsenin göçle bölgeye gelmiş bir kadına ait olduğu fikrini kuvvetlendirmiştir. Bu örnekler Macar Ovası'ndan uzaklaştıkça ortaya çıkarılan şekillendirilmiş kafataslı mezar sahibi kadınların, Hun prensesleri olabileceği önerisini getirmiştir. Nitekim mezarlıklardan elde edilen bulgular özellikle de mücevher takımları, mezar sahiplerinin sıradan kimseler olmadığını göstermektedir.

Hun Soylu Prensesler Meselesi

Macar Ovası'ndan batıya ve kuzeye doğru seyreden ve demografik açıdan neredeyse kadın iskeletleriyle sınırlanan geleneğin bir süre sonra terk edildiğini görüyoruz. Kafatası şekillendirme konusunda önemli çalışmalara imza atan Batılı bilim adamları, Hun hâkimiyet günlerinden sonra azalan pratiği ve uzak bölgelerden elde edilen örnekleri, Hun soylu gelinlerle açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle uygulamaya nadir rastlanan bölgelerden biri olan Bavyera'daki kadın iskeleti örnekleri bu öneriyi destekliyor gibidir. MS 5-6. yüzyıllara tarihlenen 6 Bavyera

⁴⁵ Hakenbeck, "Hunnic' Modified Skulls...", s. 74.

⁴⁶ Hakenbeck, "Hunnic' Modified Skulls...", s. 76.

bölgesi mezarından çıkarılan 36 yetişkin iskeletinin 14 tanesi (13 kadın-1 erkek) şekillendirilmiş kafataslıdır.⁴⁷ 2018 yılında yayımlanan ortak çalışmada bilim adamları söz konusu iskeletlerin DNA analizlerini de çıkartarak son derece önemli sonuçlara ulaşmışlardır. Kafatasları ve DNA karşılaştırmaları için Münih'ten (Romalı bir asker, MS 4. yy.), Kırım'dan (Ostragot, MS 4. yy.), Sırbistan'dan (Gepid, MS 6. yy.) ve Pokrovka'dan Sarmat kalıntısı olduğu düşünülen birer örnek de incelemeye dâhil edilmiştir.⁴⁸ Bu önemli sonuçlardan en dikkat çekici olanı, kadın ve erkek bulguları üzerinde gerçekleştirilen DNA araştırmaları neticesinde, şekillendirilmiş kafatasına sahip kadın örneklerin oldukça farklı kökenlerden geldiklerinin ortaya çıkmasıdır. Erkek iskeletleri Avrupa tipi (kuzey ve orta) köken özellikleri arz ederken şekillendirilmiş kafatasına sahip olan kadınlar Asyalı köklere sahiptir. Çalışmanın paydaşlarından birisi olan J. Burger, bu kadın iskeletlerinin genetik olarak tamamen farklılık gösterdiğinin altını çizmektedir.

Bavyera bölgesindeki bulgular şekillendirilmiş kafatasına sahip kadınların bir süre sonra yerli gelenek içerisinde asimile olduklarını ve çocuklarına bu geleneği devretmediklerini göstermektedir. Bavyera'daki şekillendirilmiş kafataslarının tamamı yetişkinlere aittir. Açılan mezarların gömü gelenekleri bakımından da bölgenin yerli unsurlarıyla uyum içinde olduğunu belirtmek gerekir. Doğu Avrupa'nın farklı bölgelerinde rastlanan kafataslarının göç yoluyla bölgeye gelmiş kadınlara ait olabileceğini ifade eden Hakenbeck'in önerisi Bavyera örnekleri ile daha da kuvvetlenmektedir. Evlilikler vasıtası ile gerçekleştirilen bir takım siyasi ittifaklar bu kadınların bölgede bulunma sebeplerinden birisi olabilir.

Hunların harekât merkezine uzak bölgelerde rastlanan şekillendirilmiş kafataslı kadın örneklerinden bir tanesi de Kuzey Yunanistan'daki Moronei bölgesinden çıkarılmıştır. 44-50 yaşları

⁴⁷ Krishna R. Veeramah, et al., "Population Genomic Analysis of Elongated Skulls Reveals Extensive Female-Biased Immigration in Early Medieval Bavaria", *PNAS*, No:13, 2018, s. 3495.

⁴⁸ Veeramah, et al., "Population Genomic Analysis...", s. 3495.

aralığında bir kadına ait olan ve 5. yüzyıla tarihlenen bu bulgu özellik bakımından Macaristan sahasındakiler ile benzerlik göstermektedir. Çift bantlı bir bağlama yönteminin uygulandığı bu kadın örneğinin Hunlarla ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Şekillendirilmiş kafataslarını batı ve doğu grubu olarak ayıran Hakenbeck, konuya dair çalışmalarında batıda birbirine oldukça uzak mesafelerde rastlanan örneklerin çoğunluğunun kadınlara ait olduğunu vurgulayan isimlerden birisidir. Altenerding'deki iskeletler üzerinde çalışan Helmut da incelemelerinde kadın ve erkek popülasyonu arasındaki farklara dikkat çekmiştir. Gürcistan ve Macaristan'dan elde edilen bulguları karşılaştıran Peter Mayall'ın verileri de bu konuda onları destekliyor gibidir. Mevcut iskeletlerden kadınlara ait olanları Gürcistan'da %76, Macaristan'da ise %63'lük bir orana tekabül etmektedir.⁴⁹

Sonuç

Kafatasına şekil verme geleneğinin mevcut bilgiler dâhilinde uygarlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren bilinen bir uygulama olduğu görülmektedir. Orta Asya'da açılan birtakım mezarlıklar sayesinde bozkırlı göçebeler tarafından da tanınan bir uygulama olduğu anlaşılan bu ilginç gelenek kısa süre içerisinde bozkırlıların göç hareketlerine paralel olarak uygulama alanını genişletmiştir. İskit çağında izlerine rastlanmakla birlikte, Sarmat, özellikle de geç Sarmat dönemine tarihlenen mezar verileri bu artışı gözler önüne sermektedir. Bu dönemde Alanların özel bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Sarmat göçleri dâhilinde Kuzey Kafkasya'ya yerleşen Alanlar, geleneğin icracılarından bir tanesi olmuş ve uzun süre bunu muhafaza etmişlerdir. Kendilerine has yöntemler Alanlara ait olduğu düşünülen mezarlıklardan çıkarılan kafatası formlarında görülmektedir.

⁴⁹ Mayall, et al., "Migrating Huns and Modified Heads...", s. 5-6.

Geleneği Doğu Avrupa'ya taşıyanlar olarak gösterilen Hunlar ise tartışmanın merkezinde yer almışlardır. Werner'in öncülüğünü yaptığı bu teze 1960'lardan sonra birtakım itirazlar gelmişse de Asya kökenli Hun topluluklarının doğuda kalan unsurlarının da bu geleneğe sahip olduklarına dair deliller sunulmuştur. Akhun yönetici tabakasının bu geleneği uyguladıkları, dönem paraları üzerindeki görsellerden anlaşılmaktadır.

Hunların Doğu Avrupa'da yoğun biçimde yerleştikleri sahalarda örneklerin artması bölgede büyük bir boylar konfederasyonu hâlinde hâkimiyet tesis eden Hunların, geleneğin dinamosu olarak gösterilmesini sağlamıştır. Hun gücünün çöküşünün ardından uygulamaya dair izlerin azalması ve bulunan ender örneklerin kadın iskeletleriyle sınırlı olması Avrupa'daki şekillendirilmiş kafataslarının Hun soylu prenseslerle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Mezarlıklarda bulunan zengin ziynet ürünleri de bu kadınların aristokrasiye mensup kimseler olarak düşünülmesini desteklemiştir. Batıda gen araştırmalarıyla desteklenen çalışmalar bu kadınların bölgeye göçle geldiklerini ve kökenlerinde Asyalı unsurların bulunduğunu göstermiştir.

Büyük göçler döneminde Avrupa'nın yaşadığı en büyük felaketlerin sebebi olarak gösterilen Hunların, dönem kaynaklarında (Batılı) hiç de iyi bir üne sahip olmadıkları bilinmektedir. Hunları tasvir eden pek çok kaynak onları adeta birer canavar olarak göstermiş ve dış görünüşlerine dair korkunç ifadeler sunmuşlardır. Abartılarla bezenmiş bu anlatımlar arasında kafatası şekillendirme geleneğine dair herhangi bir iz bulunmadığını da belirtmemiz gerekmektedir.

Hunların kültürel hayatlarına dair önemli bir ayrıntı olabilecek bu tip konularda multidisipliner çalışmalar gerçekleştirmenin daha sağlıklı sonuçlar vereceği kesindir. Arkeolog, tarihçi, antropolog ve fen bilimlerinin ilgili alanlarından araştırmacıların bir araya gelerek oluşturdukları çalışmalar bu tip meselelerin çok yönlü değerlendirilmesini sağlamaktadır. Gen araştırmaları gibi ileri çalışmaların, tarihçilik bağlamında kullanılmasının, araştırmalara yeni

bir soluk getireceği de muhakkaktır. Bu çalışmada Batılı bilim adamlarının bahsettiğimiz türden ortak ürünlerinin sonuçları üzerinde durarak, öne sürülen tezlerin Hun tarihi ile alakası sorgulanmaya çalışılmıştır. Nihayetinde Hunların, Alanlar gibi sıklıkla münasebet hâlinde buldukları topluluklarda da görülen geleneğin, kavimler arasındaki benzer ya da farklı icraları üzerinde durulmuştur.

Kaynakça

- AHMETBEYOĞLU, Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- AMMIANUS MARCELLINUS, *Roma Tarihi*, Çev. Samet Özgüler, Historia Yayınları, İstanbul 2019
- BERECZKİ Zs, - MARCSİK A., “Artificial Cranial Deformation in Hungary”, *Opus: Mejdistsiplinarnie İssledovaniya v Arheologii*, 5, Moskva 2006, ss. 96-113.
- CRUBÉZY, Eric, “Merovingian Skull Deformations in the Sothwest of France”, *From The Baltic to the Black Sea: Studies in Medieval Archaeology*, London 1990, ss. 189-208.
- ENCHEV, Yarov, et al., “Paleoneurosurgical Aspects of Proto-Bulgarian Artificial Skull Deformations”, *Neurosurg Focus*, 29 (6), 2010, ss. 1-7.
- HAKENBECK, Susanne, “‘Hunnici’ Modified Skulls: Physical Appearance, Identity and the Transformative Nature of Migrations”, *Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages: Essays in Burial Archaeology in Honour of Heinrich Härke*, University of Exeter Press 2009, ss. 64-80.
- HAKENBECK, Susanne, “Infant Head Shaping In Eurasia In The First Millenium AD”, *The Oxford Handbook of the Archaeology of Childhood*, 2018.
- HELFEN, Otto Maenchen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, London 1973.
- HIPPOCRATES, *Airs, Waters, Places*, Vol-I, Translation: W. H. S. Jones, Loeb Classical Library, London
- JİN KİM Hyun, *The Huns, Rome and Birth of Europe*, Cambridge 2013.

KAZANSKIY, M. M., "Ob İskusstvennoy Deformatsii Çerepa u Burgundov v Epohu Velikogo Pereseleniya Naradov", *Opus: Mejdistsiplinarnie İssledovaniya v Arheologii*, 5, Moskva 2006, ss. 127-140.

MAYALL Peter, et al., "Migrating Huns and modified heads: Eigenshape Analysis Comparing Intentionally Modified Crania From Hungary and Georgia in the Migration Period of Europe", *PLOS ONE*, 2017, ss. 1-23.

MOLNÁR, Mónika, et al., "Artificially Deformed Crania From the Hun-Germanic Period (5th–6th Century AD) in Northeastern Hungary: Historical and Morphological Analysis", *Neurosurg Focus*, 36 (4), 2014, ss. 1-9.

PAP, Ildiko, "Data to the problem of artificial cranial deformation, Part 1", *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, Budapest, 1983, ss. 339-350.

PAP, Ildiko, "Data to the problem of artificial cranial deformation, Part 3", 1985, ss. 281-289.

PLINY, *Natural History*, Vol: II, Book VI, Translation: H. Rackham, Harvard University Press, London

SINOR, Denis, *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 7. Baskı.

STRABON, *The Geography of Strabo*, Book: XI, Translation: H. L. Jones, London.

SULİMİRSKI, Tadeus, *The Sarmatians*, Praeger Publishers, New York, Washington, 1970.

ŞEŞEN, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK. Basımevi, Ankara 2001.

THOMPSON, Edward Arthur, *Hunlar*, Çev. M. Sibel Dinçer, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008.

TROFİMOVA, T. A., "İzobrajeniya Eftalitskih Praviteley na Monetah i Obiçay İskusstvennoy Deformatsii Çerepa u Naseleniya Sredney Azii v Drevnosti", *İstoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii*, 1968, ss. 179-189.

ÜREN, Umut, *Avrasyanın Bozkır Halkları: Alanlar ve Aslar*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2018.

VEERAMAH, Krishna R., et al., "Population Genomic Analysis of Elongated Skulls Reveals Extensive Female-Biased Immigration in Early Medieval Bavaria", *PNAS*, No:13, 2018, ss. 3494-3499.

YABLONSKY, LT. - C. TORRES Rouff, "Cranial Vault Modification as A Cultural Artifact: A Comparison of The Eurasian Steppes and The Andes", *Journal of Comparative Human Biology*, 56, 2005, ss. 1-16.

ZHANG Qun, et al., "Intentional Cranial Modification From the Houtaomuga Site in Jilin, China: Earliest Evidence and Longest in Situ Practice During the Neolithic Age" *American Journal of Physical Anthropology*, Vol: 169, 2019, ss. 747-756.

ZOSİMUS, *Historia Nova*, A Translation with Commentary, (Byzantina Australiensia, 2), Eng. Trans. Ridley Ronald T., Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, University of Sydney, 1982.

